

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1990

ВИЛЬНЮС «МОКСЛАС» 1992

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1990

VILNIUS

1992

INSTITUT FÜR GESCHICHTE LITAUENS

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1990

7

VILNIUS

1992

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1990 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1992

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Eugenijus JOVAISA, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara BAIKASAITĖ, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTĖ, Regina ŽEPKAITĖ (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

IN MEMORIAM

RŪTA GIEDRIENĖ

(1936 06 10—1990 04 15)

Rūta Margarita Giedrienė (Petronytė) gimė Vilkaviškyje 1936 metais. 1959 m. baigė Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto žurnalistikos specialybę. 1962—1964 m. dirbo „Komjaunimo tiesos“ redakcijoje skyriaus vedėja. Didžiausią savo veiklos laikotarpį (1974—1985 m.) R. Giedrienė praleido dirbdama Mokslinio metodinio kultūros centro Liaudies tradicijų skyriaus vedėja. Ji konsultavo respublikos kultūros darbuotojus, rinko medžiagą apie papročius, rengė spaudai straipsnius, rašė kandidato disertaciją.

Daugelis R. Giedrienę pažinojo iš publikacijų moksliniuose bei publicistiniuose leidiniuose. Svarbesni jos straipsniai:

1. Socialinės nelygybės atspindžiai XX a. pirmosios pusės Lietuvos kapinėse // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. V., 1974. P. 193—195.

2. Senųjų tikėjimų likučiai XX a. lietuvių laidojimo papročiuose // Istorija. V., 1977. T. 16. P. 33—50.

3. Senovės nekrokultų reliktai lietuvių laidojimo papročiuose // Senieji tyrinėjimai naujų tyrinėjimų šviesoje. V., 1977. P. 60—73.

4. Mirusiųjų pagerbimo diena // Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1975—1976 metais. V., 1977. P. 169—179.

5. Gedulingi paminėjimai. Mirusiųjų pagerbimo diena // Civilinės apeigos. V., 1979. P. 72—91, 292—301 (lietuvių ir rusų kalbomis).

6. Mirusiųjų minėjimo papročiai // Civilinės apeigos. Talinas, 1981. P. 56—91 (estų kalba).

7. Informacijos perdavimo būdai ir lietuvių laidojimo papročiai // Mūsų apeigos ir šventės. K., 1981. P. 47—64.

8. Гражданские похороны в Литве // Традиционные и новые обряды в быту народов СССР. М., 1981. С. 125—135.

Be to, R. Giedrienė sudarė šias knygas: „Civiliniai papročiai“. V., 1969. 116 p. (kartu su I. Cepiene), „Mūsų apeigos ir šventės“. K., 1981. 76 p., „Civilinės apeigos“. V., 1979. 312 p., „Jau žiedėliai sumainyti“. V., 1984. 54 p. Ji bendradarbiavo žurnaluose „Darbas ir poilsis“, „Laikas ir įvykiai“, spausdino straipsnius Respublikos dienraščiuose. Aprašė daugiau kaip 300 įvairių liaudies papročių, minėta tematika parengė paskaitų kultūros darbuotojams ir apskritai visuomenei.

1983 m. R. Giedrienė Vilniaus universitete apgynė istorijos mokslų kandidato disertaciją tema „Lietuvių laidojimo papročiai (XIX a. pabaiga—1979 m.)“. Jos mokslinė vadovė buvo prof. P. Dundulienė.

1985—1987 m. R. Giedrienė dėstė Kultūros darbuotojų tobulinimosi instituto Visuomenės mokslų katedroje. Mirė Vilniuje.

G. Kvieskienė

BRONIUS KVIKLYS

(1913 11 10—1990 08 28)

Nepriklausomos Lietuvos ir lietuvių JAV išeivijos žurnalistas, kultūrininkas ir kultūros istorikas, visuomenės veikėjas ir kolekcionierius Bronius Kviklys gimė Utenos aps. Daugailių vls. Zastronės kaime. 1932 m. baigė Utenos gimnaziją, o

1937 m.—Vytauto Didžiojo universitetą Kaune ir įgijo ekonomisto specialybę. 1938—1941 m. Kauno bei Vilniaus universitetuose studijavo dar ir teisę. Nuo 1932 m. ėmė dirbti įvairių žurnalų redakcijose iš pradžių kaip administratorius ir techninis redaktorius, vėliau — kaip autorius ir redaktorius. 1944 m. atsidūrė tremtyje Vakarų Vokietijoje. 1947—1950 m. dėstė geografiją ir visuomenės mokslus Memingeno ir Svabiš-Gmiundo lietuvių gimnazijose. 1951 m. išvyko į JAV, apsigyveno Čikagoje. Iki 1968 m. su pertraukomis dirbo darbininku medžio ir metalo apdirbimo fabrikuose. 1968—1980 m. buvo Čikagoje leidžiamo „Draugo“ dienraščio redaktorius. 1980 m. išėjo į pensiją. Mirė nuo širdies smūgio. Palaidotas Čikagos lietuvių Sv. Kazimiero kapinėse.

Darnioje šeimoje su mokytoja Brone Kvikliene lietuviška dvasia išaugino tris dukteris: Rūtą, Ramunę ir Danguolę. Dvi iš jų sukūrė lietuviškas šeimas, jauniausioji gyveno su tėvais.

Daugumą kūrybinės veiklos metų B. Kviklys dirbo žurnalisto darba, pradėjęs dar gimnazijoje 1927 m., kai rašinėjo į moksleivių laikraščėlius ir protarpiais juos redagavo. Tačiau bene svarbiausia jo kūrybinio palikimo dalis, turinti išliekamąją vertę, yra knygos. Tai ne tik epochinę reikšmę Lietuvos kultūrai ir kultūros istorijai turinčios „Mūsų Lietuva“ (Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai, 1—4 t., Chicago. 1965—1968) ir „Lietuvos bažnyčios“ (1—6 t., 7 knygos, Chicago. 1980—1987; tekstai apie architektūrą — J. Gimbuto), bet ir nedaugeliui težinomos, bibliografinė retybė tapusios „Lietuvių kova su naciais“ (Memingeno. 1948) bei „Genocide. Lithuanians Threefold Tragedy“ (Germany. 1949). Pirmoji knyga, anot paties autoriaus, turėjo reikšmės formuojant Vakarų sąjungininkų požiūrį į Vakarų Vokietijoje atsidūrusius lietuvius, kai daugelis jų panoro išvykti į JAV, Australiją, Kanadą ir kitur. Antroji knyga, parašyta remiantis dar šviežiais tremtinio įspūdžiais bei autentiškais 1941—1944 m. surinktais dokumentais, ne tik padėjo SSSR vykdyto Lietuvoje genocido medžiagą įvesti į pasaulinę apyvartą, bet ir pirmą kartą pateikė gana objektyvios informacijos apie lietuvių tautos nuostolius. Knyga apie genocidą, privengdamas fizinio susidorojimo, autorius apdairiai išleido Pelėkio slapyvardžiu. Slaptųjų SSSR tarnybų agentai ieškojo jos autoriaus. Tai rodo B. Kviklio turimi dokumentai.

Be minėtų knygų, B. Kviklys paskelbė dar ir „Lietuviškoji išeivija JAV-bėse“ (Chicago, 1976), „Akademinė skautija“ (Chicago, 1954. 236 p.), „Daugailiai“ (Kaunas, 1943. 24 p.).

Pradėjęs žurnalisto darbą nepriklausomoje Lietuvoje, B. Kviklys straipsnių gausa, jų politiniu bei kultūriniu brandumu, aktualumu, informatyvumu ir objektyviu faktų bei reiškinų vertinimu pokario laikotarpiu užima išskirtinę vietą tarp plunksnos brolių. Komunistinės Lietuvos valdžia privengė aštrios jo plunksnos, o tai darė šiojį tokį teigiamą poveikį respublikos gyvenimui. Vien „Draugo“ dienraščiui B. Kviklys 1968—1989 m. pateikė apie 1500 vedamųjų ir daugybę kitų rašinių, Australijoje lietuvių savitraščiui „Tėviškės aidai“ — maždaug 1000 straipsnių. Be to, plačiai bendradarbiavo Lietuvių enciklopedijoje, Kanadoje leidžiamuose „Tėviškės žiburiuose“, Australijoje — „Australijos lietuviųje“, Pietų Amerikos lietuvių spaudoje. Be minėtų periodinių leidinių, nemaža jo straipsnių paskelbta „Mūsų sporte“, „Kūno kultūroje ir sveikatoje“, „Skautų aide“, „Jau-nojoje kartoje“, „Mūsų krašte“, „XX amžiuje“, „Talkoje“, „Ūkininko patarėjyje“, „Trimitė“, „Žarasų krašte“, „Bendrame darbe“, „Lietuvos aide“, „Sviesos keliuose“, „Policijoje“, „Milicijoje“, „Mintyje“, „Žiburiuose“, „Mūsų kelyje“, „Knygų lentynoje“, „Darbininke“, lietuvių pogrindžio, baltarusių ir ukrainiečių išeivių spaudoje. Deja, išsamesnė B. Kviklio spausdintų darbų bibliografija kol kas nesudaryta, o pats jis šiam reikalui neskyrė dėmesio. Mieliau talkininkavo A. Ružancovui, rengiančiam tremties metų lietuvių spaudos bibliografiją.

B. Kviklio knygos ir straipsniai neatsiejami nuo išliekamąją kultūrinę istorinę vertę turinčio jo lituanistikos rinkinių archyvo. Pasak Valdo Adamkaus, tai turtingiausias JAV privatus lituanistikos archyvas. Dalį jo sudaro filatelijos, numizmatikos ir medalistikos rinkiniai, JAV lietuvių išeivijos, Vilniaus krašto („Litwa Srodkowa“) ir skautų apdovanojimai, ženklai, žymenys.

Rinkiniuose itin gausu medžiagos lietuvių išeivijos istorijai, kuria B. Kviklys labai domėjosi: beveik visos išeivijoje išleistos knygos, senosios lietuvių emigra-

cijos periodiniai leidiniai. Metai iš metų stebėdamas, kaip siaurėja lietuvių gyvenamosios teritorijos arealas JAV, mažėja lietuviškų parapijų ir mokyklų, B. Kviklys važinėjo po Pensilvaniją, kitus senosios lietuvių išeivijos centrus ir rinko įvairią lituanistinę medžiagą. Iš vertingos jo periodinės lietuvių spaudos kolekcijos reikėtų išskirti ir rezistencinę spaudą bei pokario metais Vakarų Vokietijoje mažais tiražais leistus lietuviškus laikraščius.

B. Kviklio archyve yra nemaža autentiškos dokumentinės medžiagos: tai A. Smetonos iš Lietuvos išvežti ir išeivijoje parengti dokumentai, ypač susirašinėjimas su diplomatais, atstovavusiais Lietuvos reikalams užsienio valstybėse po 1941 m., tai ir Vydušo archyvas iš Vakarų Vokietijos, taip pat iš istorikės V. Daugirdaitės-Sruogienės perimti Lietuvos istorijos draugijos dokumentai ir kt., didoka autografų (laiškų ir knygų), atvirukų, nuotraukų, plakatų kolekcija.

Knygas, dokumentinę ir kitokią savo rinkinių medžiagą B. Kviklys labai plačiai pasitelkdavo kultūrinei šviečiamajai veiklai tarp išeivijos lietuvių. Jis parengė įvairių teminių parodų (Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejus, Draudžiamoji lietuvių spauda, Lietuvių išeivija Amerikoje ir kt.), kurias sudarė apie 400 standartinių kartono lapų su juose eksponuota fotografine bei autentiška medžiaga: rankraščiais, knygomis, medaliais, banknotais, pašto ženklais ir kt. Šios parodos apkelavo svarbiausius JAV lietuvių išeivijos centrus, Kanadą. B. Kviklys buvo aktyvus skautų organizacijos narys (nuo 1924 m.), vadovas, akademinio skautų sąjūdžio garbės narys, taip pat šaulių organizacijos, kelių korporacijų narys.

Už knygas, žurnalistinę ir kultūrinę visuomeninę veiklą ne kartą buvo apdovanotas. Už pirmuosius „Lietuvos bažnyčios“ tomus 1984 m. popiežius Jonas Paulius II apdovanojo autorių auksiniu žymeniu „Augustae Crucis Insigne pro Ecclesia et Pontificia“, už „Vilniaus arkivyskupiją“ 1986 m. jam buvo paskirta JAV lietuvių bendruomenės literatūros premija, už „Mūsų Lietuvos“ I tomą 1964 m.— Ohajo lietuvių gydytojų draugijos premija. Be to, 1980 m. B. Kviklys gavo Lietuvos Katalikų Mokslų Akademijos žurnalistinę premiją, Lietuvių pedagoginio instituto garbės raštą, taip pat JAV lietuvių bendruomenės krašto valdybos garbės raštą, Dr. Kesiūnaitės fondo premiją, „Vyties“ korporacijos garbės nario diplomą. Už visuomeninę veiklą skautų ir šaulių organizacijose 1948 m. B. Kviklys apdovanotas Lietuvos skautų sąjungos Geležinio Vilko, 1949 m.— Latvių skautų garbės žymeniu, 1980 m.— Lietuvos šaulių žvaigžde ir kt. Buvo išrinktas Lituanstikos instituto ir Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Romoje nariu.

B. Kviklys gyveno Lietuva ir dirbo jai. Gaila, kad nepavyko po karo aplankyti Tėvynės: 1990 m. buvo susirengęs vykti, bet sukliudė žmonos liga, vėliau — blokada. Bene svarbiausias paskutinių metų Broniaus Kviklio rūpestis buvo perduoti Lietuvai didžiąją savo rinkinių dalį. Reikėtų padėti įvykdyti šį velionio norą.

Literatūra ir šaltiniai:

1. A. A. Bronius Kviklys // Draugas (Chicago). 1990. Rugs. 31.
2. Br. Kviklio surinkta muziejinė, archyvinė medžiaga. B. K. Mašinėraštis. Chicago, 1989.
3. Broniaus Kviklio raštų dalinė metrika. B. K. Mašinėraštis. Chicago, 1989.
4. Chicagoje mirė Bronius Kviklys (žurnalistas, išleides eilę vertingų knygų, sutelkęs daug medžiagos į savo archyvą) // Darbininkas (Brooklyn). 1990. Rugs. 7.
5. J. Gbt. [Jurgis Gimbutas]. Kviklys Bronius // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1985. T. 37.
6. Kviklys Bronius // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1958. T. 13.
7. Laiškas atėjęs mirties išvakarėse // Draugas (Chicago). 1990. Rugs. 8.
8. Miškinis A. Pasišventęs Lietuvai // Santara. K., 1990 metų vasara.
9. Miškinis A. Paskutinis Broniaus Kviklio laiškas // Literatūra ir menas. 1990. Spalio 6.
10. Pr. Gr. [Pranas Garšva]. Amžinybėn palydint Bronių Kviklį // Draugas (Chicago). 1990. Rugs. 1.

A. Miškinis

ANTANAS RUKŠTELĖ

(1906 10 22—1990 10 06)

Tapytojas, muziejininkas ir etnografas Antanas Rūkštelė gimė Degučiuose (Zarasų raj.). 1929 m. baigė Kauno meno mokyklą, 1932—1939 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo istoriją ir filosofiją, 1943 m. Vilniaus universitete baigė dailės istoriją. 1926—1936 m. dirbo Kauno M. K. Ciurlionio galerijos ir Valstybinio muziejaus konservuotoju, 1936—1944 m.—Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Etnografijos skyriaus vedėju. Sumaniai organizavo etnografines ekspedicijas ir vadovavo joms: buvo renkami, aprašomi, piešiami ir fotografuojami liaudies kultūros objektai bei reiškiniai. 1932—1933 m. buvo Nepriklausomųjų dailininkų draugijos, 1941—1944 m.—Lietuvos dailininkų sąjungos sekretorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949—1955 m. gyveno Australijoje, nuo 1955 m.—JAV (iš pradžių Čikagoje, vėliau St. Petersburge (Florida), kur ir mirė).

A. Rūkštelė prisidėjo prie skanseno kūrimo Kaune, Parodos aikštėje. Deja, čia perkeltus liaudies architektūros paminklus ir paviljone laikytus 6000 etnografijos eksponatų 1945 m. pradžioje, nepaisydami M. K. Ciurlionio dailės muziejaus darbuotojų prašymų, sukūreno kaimynystėje laikinai apsigyvenę raudonarmiečiai, nors ir žadėję nenaikinti vertybių.

Nuo 1928 m. A. Rūkštelė ėmė bendradarbiauti spaudoje: daugiausia rašė apie lietuvių tautodailę. 1929 m. paskelbė pirmąją beveik visas vaizduojamosios ir tautosomosios liaudies kūrybos sritis (audinius, prijuostas, juostas, rankšluosčius, staltieses, mezginius, tapybą, raižinius, statybą, kryžius, skulptūrą, plokščiuosius ir reljefinius drožinėjimus, keramiką) apimančią apybraižą „Lietuvių tautodailė“. Rašydamas rėmėsi P. Galaunės paskaitomis, eksponatais ir iki tol išleista ne-gausia literatūra. 1936 m. M. Biržiškai spaudoje iškėlus ir Vilniaus vadavimo sąjungai parėmus Vilniaus kryžių statymo idėją, buvo sudaryta komisija, kuriai priklausė ir A. Rūkštelė. Siūlyta kryžius statyti laikantis regioninių tradicijų. Tam reikalui A. Rūkštelė parengė knygelę „Vilniaus kryžiai“ (K., 1937). Jo plunksnai priklauso pirmoji rimta lietuvių liaudies architektūros raidai skirta studija „Svarbiausieji veiksniai, nulėmusieji lietuvių liaudies statybos formą ir jos pobūdį“, paskelbta „Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštyje“ (K., 1941). Tokie veiksniai jis laikė gamtos sąlygas, metalinių įrankių plitimą, statybos meistrų iškilimą, etnokultūrinius kontaktus, valstiečių socialinę ir šeimyninę padėtį, gatvinių kaimų atsiradimą, šildymo įrenginių tobulėjimą. Kraštotyros ir bendro pobūdžio periodikoje A. Rūkštelė paskelbė mokslinių ir populiarių straipsnių iš lietuvių tautodailės. Bendradarbiavo ir Kaune leistoje „Lietuviškoje enciklopedijoje“ bei Bostono—„Lietuvių enciklopedijoje“. Paminėtinos jo pieštos P. Galaunės knygos „Lietuvių liaudies menas“ (K., 1930) iliustracijos.

Taigi darbais muziejuose, tautodailės tyrinėjimais ir populiarinimu, taip pat tapyba Antanas Rūkštelė įnešė reikšmingą indėlį į mūsų kultūrą.

V. Milius

“The Year-Book of Lithuanian History, 1990”. Composite authors. Mokslas Publishers, Vilnius, 1992. In Lithuanian, summaries in English, German or Russian, contents, title-page in Lithuanian, English, German and Russian; 244 pages, 1,000 copies.

“The Year-Book of Lithuanian History” is a serial publication of the Institute of Lithuanian History intended to report on the main results of scientific research in Lithuanian history, to acquaint the public with the scientific activities of Lithuanian historians as well as with the works by foreign scientists in the field of Lithuanian history.

„Jahrbuch für litauische Geschichte, 1990“. Autorenkollektiv. Verlag „Mokslas“, Vilnius, 1992. In litauischer Sprache, die Zusammenfassungen der Artikel in English, Deutsch oder Russisch; Inhalt des Bandes, Titelblatt—in Litauisch, Englisch, Deutsch und Russisch. 244 Seiten. Auflage 1000 Ex.